

บทที่ 5

สังเคราะห์และข้อเสนอแนะ

การพัฒนารูปแบบการใช้ศักยภาพของท้องถิ่นในโครงการ “ชุมชนน่าอยู่ จังหวัดน่าน” เป็นการดำเนินงานที่เน้น “คน” และ “ชุมชน” เป็นศูนย์กลาง ภายใต้แนวคิดของชุมชนน่าอยู่ ซึ่งความ “น่าอยู่” จะครอบคลุมถึงสุขภาวะของคน สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม และจิตวิญญาณ ดังนั้นการที่ชุมชนใดๆ จะไปถึงความน่าอยู่นั้น ควรที่จะเริ่มต้นที่ความอยู่ดี มีสุข มีสุขภาพที่แข็งแรงของคนในชุมชน กิจกรรมที่วิทยาลัยการสาธารณสุขฯ และภาคีภาครัฐ ประชาชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้ร่วมดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรมใน 2 ปีที่ผ่านมา เป็นการพัฒนาศักยภาพและเสริมสร้างพลังอำนาจให้ประชาชน (Capacity building & Empowerment) เพื่อให้ชุมชนและท้องถิ่นเกิดการเรียนรู้ เกิดกระบวนการร่วมคิด/ ร่วมทำ โดยเชื่อมโยงกับงานเฝ้าระวังในเรื่องโรคจากการประกอบอาชีพภาคเกษตรกรรม ที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน ดำเนินการอยู่ ซึ่งเป็นเพียงหนึ่งในหลายประเด็นปัญหาของชุมชน ด้วยแนวคิดที่ว่าสภาวะด้านสุขภาพอนามัยและสิ่งแวดล้อมเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่จะก่อให้เกิดความยั่งยืนจะต้องอาศัยหลักการพึ่งตนเอง และการพึ่งตนเอง ทางด้านสุขภาพจะสอดคล้องกับระบบสุขภาพของชุมชน การดูแลรักษาสุขภาพตนเอง ระบบการผลิต ระบบการสาธารณสุข การกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงปัญหาคุกคามไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ หรือด้านสุขภาพ เท่ากับว่าให้ชุมชนได้ใช้ศักยภาพของชุมชนเองในกำหนดทิศทางการแก้ปัญหา วางแนวทางแก้ไขด้วยการมีส่วนร่วมภายใต้บริบทของชุมชน ผลักดันให้เกิดปฏิบัติการของชุมชน (Community Action) สร้างสำนึกการเป็นเจ้าของร่วม มีการประสานภาคีในการสนับสนุนชุมชนด้านความรู้ บุคลากร และงบประมาณ

ในพื้นที่ดำเนินการ 10 ตำบลมีประเด็นการขับเคลื่อนที่ค่อนข้างชัดเจน คือการลดความเสี่ยงจากการประกอบอาชีพ การพึ่งตนเอง และการสร้างระบบสุขภาพชุมชน ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม และวิถีชีวิตของเกษตรกร โดยได้รับการจุดประกายทางความคิดจากภาคีร่วมทุกภาคส่วน มีการพัฒนาองค์ความรู้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างทรัพยากรภายนอก และองค์ความรู้เดิมของชุมชน ก่อให้เกิดรูปแบบการทำงานที่เป็นรูปธรรม กระบวนการและรูปแบบของการดำเนินงานโครงการ “ชุมชนน่าอยู่” ในพื้นที่นาร่องในปีแรกสรุปได้ดังนี้

1. เลือกพื้นที่ที่มีทุนเดิม ด้านภูมิปัญญา และความพร้อมเป็นพื้นที่นาร่อง
2. จัดเวทีถ่ายทอดความรู้/ ข้อมูลด้านสุขภาพให้ชุมชนเป้าหมายที่พื้นที่นาร่องเลือกที่จะขับเคลื่อนกิจกรรม
3. กระตุ้นให้ชุมชนเกิดวิสัยทัศน์ร่วมและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนและเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา

4. ชุมชนระดมสมองเพื่อวางแผนแก้ไขปัญหาก็เห็นว่าเป็นปัญหาเร่งด่วนและมีผลกระทบต่อบุคคล และส่วนรวม
5. ชุมชนจัดทำแผนกิจกรรม/ โครงการแก้ไขปัญหและกำหนดผู้รับผิดชอบในชุมชนเอง แสวงหาแนวร่วมสนับสนุนทั้งในและนอกชุมชน
6. ขับเคลื่อนกิจกรรมตามแผน และเป้าหมายที่วางไว้โดยความร่วมมือของภาคีร่วมและการบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้จากภายนอกชุมชน
7. การเรียนรู้ทั้งจากการศึกษาดูงาน/การอบรม/สื่อต่างๆและการปฏิบัติจนเกิด“กลุ่มต้นแบบ”
8. เกิดการบอกต่อ การเลียนแบบ และขยายผลภายในชุมชน
9. เกิดการสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชนเป้าหมายและชุมชนวงนอก และระหว่างต่างพื้นที่ตำบล
10. มีเวทีถอดบทเรียน โดยพื้นที่นำร่อง (ตำบลไหล่นาน/ ตำบลสำน) ถ่ายทอดประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ตนเอง อันเนื่องมาจากความร่วมมือระหว่างภาคี/ เครือข่าย ตลอดจนแกนนำ (รัฐ/ประชาชน/องค์การบริหารส่วนตำบล) ในระยะเวลาดำเนินงานโครงการฯ 1 ปี ให้กับพื้นที่ขยายผลปี 2549 (8พื้นที่) และพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ปี 2550 (12 พื้นที่) เพื่อขยายแนวคิด แสวงหาแนวร่วมในการพึ่งตนเองด้านสุขภาพ ปรับเปลี่ยนกระบวนการคิด เพื่อที่จะสามารถจัดการกับความเสี่ยง สร้างสิ่งแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการมีสุขภาพดี

สิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่นำร่อง สรุปได้ดังนี้

1. ชุมชนมีการตื่นตัวในเรื่องการป้องกัน ดูแลสุขภาพตนเอง และมีความตระหนักถึงการที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย จากการประกอบอาชีพ และจากวิถีชีวิตของคนในชุมชน
2. เกิดการรวมตัวของสมาชิกในชุมชน ซึ่งเริ่มจากกลุ่มเล็กๆ และเริ่มมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเป็นการทำนาปลอดสารพิษ มีการตั้งกลุ่มทำน้ำหมักชีวภาพ กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มเลี้ยงหมูหลุม ฯลฯ
3. เกิดการเรียนรู้ ผ่านกระบวนการจัดเวทีชุมชน และผ่านกิจกรรมที่ต่อยอดฐานเดิมที่มีอยู่ในชุมชน เช่น การทำน้ำหมักชีวภาพ การทำเกษตรอินทรีย์ หรือในบางชุมชนอาจมีการเริ่มกิจกรรมใหม่ เช่น การเลี้ยงหมูหลุม และมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกลุ่มสมาชิก
4. เกิดความร่วมมือ ระหว่างภาคีร่วมที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกชุมชน มีการประสานงานแบบบูรณาการเพื่อเดินทางไปสู่เป้าหมาย คือการที่คนในชุมชนมีสุขภาพดี และการสร้างชุมชนสีเขียว โดยมีได้มีข้อจำกัดว่า เรื่องเกี่ยวกับการเกษตรจะต้องเป็นหน่วยงานเกษตร

เท่านั้นที่จัดการ เพราะสถานการณ์ที่เกิดขึ้นคือทุกภาคส่วนมองเห็นความสำคัญ และ
ร่วมมือกันทำงาน

5. เกิด**พันธมิตร**ในชุมชนเอง และระหว่างชุมชน ที่เป็นผู้ที่มีอุดมการณ์เดียวกัน และในบาง
ชุมชนได้เกิดข้อตกลงหรือที่เรียกว่า “มาตรการชุมชน” ที่กำหนดโดยชุมชนผ่าน
กระบวนการเวทีชุมชน เช่น การห้ามพ่นยาฆ่าหญ้าในบริเวณที่พักอาศัย การห้ามใช้
สารเคมีใกล้แหล่งน้ำ ฯลฯ

สำหรับในปีที่ 2 ได้นำรูปแบบการทำงานในปีที่ 1 มาเป็นแนวทางซึ่งยังคงเน้นการขยาย
แนวคิดการสร้าง “สุขภาวะ” โดยยังคงให้ความสำคัญในพื้นที่นาร่องเดิม 2 พื้นที่ เพื่อให้มีการขยาย
งานให้ครอบคลุมจำนวนหมู่บ้านมากขึ้น และทำการเลือกพื้นที่ใหม่ 8 พื้นที่ ซึ่งชุมชนประสบปัญหา
ด้านสุขภาพจากการประกอบอาชีพเกษตร ที่เป็นระบบเกษตรเชิงเดี่ยว หรือเน้นการปลูกพืชชนิด
เดียวในปริมาณมาก คล้ายกับพื้นที่นาร่อง ซึ่งกระบวนการ/ รูปแบบที่ใช้ในการทำงานใน 10 พื้นที่
คือ

1. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูล ข่าวสาร โดยตั้งหน่วยงานหลักทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง (สาธารณสุข
อำเภอ สถานีอนามัยตำบล เกษตรอำเภอ/ตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล) รวมทั้งผู้นำชุมชน
ตัวแทนชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เข้าร่วมในเวทีแห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ โดยให้
รุ่นพี่ 2 พื้นที่เป็นคนฉายภาพ เสนอให้เห็นประเด็นปัญหาสุขภาพที่มีความซับซ้อนและมีหลาย
มิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาสุขภาพที่เกิดจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งเป็นการจุด
ประเด็นให้กับชุมชน สร้างให้เกิดบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
2. การถ่ายทอดข้อมูลสู่ชุมชน โดยที่แกนนำแต่ละตำบลทำหน้าที่เป็นฟันเฟืองขับเคลื่อนแนวคิด
สุขภาวะ การประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่สามารถพึ่งตัวเองได้ และความพอเพียง เพื่อ
กระตุ้นให้ชุมชนตระหนัก และเกิดการวิเคราะห์ ทบทวนสถานการณ์ สภาพปัญหาของตนเอง
และชุมชน ช่วยกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และมีส่วนร่วมในการคิดหาแนวทางแก้ไข
มีการวางจุดมุ่งหมายการผลิตที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน โดยทำลายทรัพยากรธรรมชาติให้
น้อยที่สุดโดยมีหน่วยงานภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ฯลฯ เป็นผู้สนับสนุนด้าน
วิชาการ เต็มในส่วนที่ชุมชนต้องการ เช่น แนวทางการทำเกษตรทางเลือก การทำเกษตร
อินทรีย์ ฯลฯ
3. การมีแผนกิจกรรม เพื่อขับเคลื่อนไปสู่เป้าหมาย ซึ่งในช่วงเริ่มต้นกลุ่มผู้สนใจอาจมาจากกลุ่ม
เล็กๆ ในชุมชน เช่นกลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มทำนาข้าวปลอดสารพิษ แต่สิ่งที่เกิดขึ้น
คือองค์ความรู้ที่มาจากกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง โดยการอาศัยองค์ความรู้เดิม หรือภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น ความรู้จากประสบการณ์ตรงที่กลุ่มได้ลงมือทำ และสุดท้ายคือองค์

ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ของผู้อื่นบอกเล่า เช่น การได้ไปศึกษา ดูงาน แลกเปลี่ยนกับต่าง ชุมชน ต่างพื้นที่ เป็นตัวผลักดันให้กลุ่มเกิดการพัฒนาเป็น “กลุ่มต้นแบบ” ในชุมชน/ พื้นที่ เช่น กลุ่มเกษตรทำนาปลอดสารพิษบ้านบุญเรือง ตำบลไหล่น่าน* (*กลุ่มเกษตรฯ นี้เริ่มดำเนินการ ด้วยตนเองตั้งแต่ปี 2546) การเพาะเลี้ยงไส้เดือนดินเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษและช่วยปรับปรุง โครงสร้างของดิน ตำบลเปือย ฯลฯ

4. การบอกต่อในระดับชุมชนหมู่บ้านเอง และระดับพื้นที่ตำบล/ อำเภอ เพื่อขยายผล ซึ่งเป็นการ สร้างเครือข่าย เปิดโอกาสให้ผู้สนใจนำความรู้ไปต่อยอด/ ขยายผลในพื้นที่ตนเอง
5. ใช้เวทีประชุมทั้งรูปแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การได้ถกเถียง แลกเปลี่ยนประเด็น ปัญหาร่วมกันในทุกชุมชน หรือกับหน่วยงานรัฐต่างๆ จะทำให้เห็นมุมมองของทุกฝ่ายที่จะ ได้รับประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเวทีพูดคุยนั้นไม่ได้จำกัด อาจจะเป็นเวทีประชาคมหมู่บ้าน เวที ใหญ่ระดับจังหวัด และจะเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้กับกลุ่มคนที่มีแนวคิดต่างๆ กัน ได้ทบทวน และเสนอข้อคิดเห็น อันอาจเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมได้

บทสรุปของการดำเนินงานโครงการ “ชุมชนนำอยู่” 2 ปีที่ผ่านมา

1. ประเด็นสุขภาพ ในระดับชุมชน คนในชุมชนเกิดความตื่นตัว มีความตระหนักในเรื่อง สุขภาพ แสวงหาข้อมูล/ ความรู้ทั้งในและนอกชุมชน มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ลดการใช้ สารเคมีในการเกษตร อย่างไรก็ตามด้วยธรรมชาติของมนุษย์ ต้องอาศัยเวลาในการปรับเปลี่ยน พฤติกรรม ซึ่งเมื่อมีการบอกรับรู้ และชุมชนได้สังเคราะห์ ทำความเข้าใจ จึงจะเกิดการสร้าง กระแส “สุขภาพะ” ได้ และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจะอยู่ภายใต้เงื่อนไขของสิ่งต่างๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม และเวลา
2. ประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม และการเกษตร มีการตั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการทำ เกษตรแบบปลอดสารพิษ สามารถลดต้นทุนการผลิตโดยใช้ปุ๋ยชีวภาพ และก่อให้เกิดผลดีต่อ สิ่งแวดล้อม ในนาข้าวเริ่มมีปู มีสาหร่าย ที่คนในชุมชนสามารถใช้เป็นแหล่งอาหารได้
3. ประเด็นการสร้างเสริมศักยภาพชุมชน ชุมชนมีการจัดการปัญหาด้วยตนเองอย่างเป็น ระบบ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ วิเคราะห์สังเคราะห์ปัญหา และกำหนดแผนปฏิบัติการชุมชน และมี ส่วนร่วมในการเสนอแผนแม่บทชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาท้องถิ่น บางชุมชนมีการ กำหนดมาตรการชุมชน เช่น ไม่พ่นยาฆ่าหญ้าในบริเวณชุมชน และพื้นที่ต้นน้ำ
4. ประเด็นการมีส่วนร่วมในชุมชน/ ท้องถิ่น มีการรวมตัว ร่วมคิดวิเคราะห์ปัญหา ทำให้ ชุมชนเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม มีการพูดคุยแลกเปลี่ยน และมีการวางแผนแก้ไขปัญหา อย่างเป็นรูปธรรมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน ภายใต้ความเห็นของส่วนรวม นอกจากนั้น วิสัยทัศน์ และศักยภาพของผู้นำจะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการหนุนเสริมแรงของชุมชน ผู้นำจะเป็น ตัวหลักที่จะวางแผนชุมชน โดยที่ต่ออาศัยทักษะของการบริหารจัดการที่ดี จึงจะสามารถดึง

ทรัพยากรภายในชุมชน และทรัพยากรจากภายนอกชุมชนเข้ามาบูรณาการร่วมกันเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับชุมชน ภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นสำคัญ

5. ประเด็นการจัดการกับความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ จากเหตุการณ์น้ำท่วมในจังหวัดน่าน ที่ผ่านมา แกนนำชุมชน และหน่วยงานภาครัฐ ได้ใช้กระบวนการ “เวทีประชุม” โดยใช้แนวคิดของการมีส่วนร่วมและการพึ่งพาตนเอง เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนในพื้นที่ได้ร่วมกันทบทวนสาเหตุของปัญหา วางแผนแก้ไข และกำหนดแนวทางรับมือกับภัยธรรมชาติในอนาคต พร้อมทั้ง กับการวางแผนทางพื้นที่วิถีชีวิตของตนเอง และสิ่งที่ได้จากเวทีคือ ชุมชนเป็นผู้กำหนดแผนรองรับภัยธรรมชาติ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้มีการขานรับที่จะบรรจุเข้าในแผนของตำบล

6. ประเด็นการสร้างเครือข่าย จากการเริ่มต้นแนวคิด “สุขภาวะ” และทำให้เกิดการรวมกลุ่มที่มีความคิดคล้ายกันชุมชน สร้างสรรค์กิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ร่วมกัน จากนั้นจึงมีการขยายผลไปยังต่างกลุ่ม ต่างพื้นที่ แสวงหาแนวร่วมเพื่อก่อให้เกิดการทำงานแบบบูรณาการเป็นเครือข่าย แสวงหาความรู้ใหม่ เกิดนวัตกรรมใหม่ที่จะสามารถแลกเปลี่ยน เพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนเรียนรู้

สรุปและอภิปรายผล

โครงการ “ชุมชนน่าอยู่” เป็นโครงการที่เน้นการส่งเสริมกระบวนการพัฒนาศักยภาพชุมชนเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในประเด็นต่างๆ เช่น การลด ละ เลิก การใช้สารเคมีในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การสร้างการมีส่วนร่วม ฯลฯ โดยใช้**กิจกรรม** เป็นตัวขับเคลื่อน โดยมีกลไกการทำงานทั้งลักษณะของกลไกที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการตามสภาพปัญหา บริบทของชุมชน โดยเริ่มต้นจากการดำเนินงาน “การพัฒนาและเฝ้าระวังในเรื่องโรคจากการประกอบอาชีพ” ที่วิทยาลัยฯ และภาคีร่วมทุกภาคส่วนในจังหวัดน่านได้ดำเนินการใน 2 ปีที่ผ่านมา เป็นเพียงหนึ่งในหลายปัญหาที่ชุมชนได้หยิบยกขึ้นมาเพื่อแก้ไขภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมวิเคราะห์ สังเคราะห์ของชุมชนเอง ด้วยวิถีชีวิตของเกษตรกรไทยที่ต้องเผชิญ คือการผลิตแบบพึ่งพิงตลาด ระบบการแลกเปลี่ยนผลผลิต หรือการเชื่อมโยงกับผู้บริโภคโดยตรงไม่สามารถทำได้ เกษตรกรละเลยสุขภาพ/ ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ตัวเลขการเจ็บป่วยที่เกิดจากการประกอบอาชีพมีสูง ระบบการบริการสุขภาพของรัฐไม่เพียงพอ ฯลฯ

ดังนั้นการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนให้พึ่งตนเอง ตั้งแต่การดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพที่เอื้ออาทรต่อสังคมรอบข้าง ต่อธรรมชาติ หรือการดูแลสุขภาพตนเอง จะเป็นสิ่งที่ภาครัฐ ประชาคม องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และผู้นำชุมชน ควรได้ร่วมมือกัน เสนอแนะแนวทางเลือกในการประกอบอาชีพ ให้ความรู้/ ข้อมูลแก่เกษตรกร ซึ่งประเด็นที่จะสร้างศักยภาพได้อย่างไร นั้น ขึ้นอยู่กับว่า ชุมชนต้องรู้จักตนเอง รู้จักการจัดการกับปัญหาที่รู้แล้ว และใช้พลังชุมชนเป็นเครื่องช่วย ความรัก ความเอื้ออาทรในการทำงานร่วมกัน จะเป็นสายใยร้อยรัด ไม่ว่าปัญหาที่

เกิดขึ้นจะร้ายแรงเพียงใด ชุมชนเท่านั้นที่จะสามารถมีคำตอบและกระบวนการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นๆ ให้ลุล่วงไปได้

รูปแบบการพัฒนาศักยภาพชุมชนที่เกิดขึ้น เป็นเพียงบทเรียนของการทำงานร่วมกับชุมชนในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น ซึ่งยังไม่อาจกล่าวได้ว่าเป็นความสำเร็จอย่างแท้จริง เนื่องจากยังมีปัจจัยปัญหา อุปสรรคอยู่บ้าง และเป็นที่ยอมรับว่าการพัฒนาใดๆ ก็ตามจะต้องใช้ระยะเวลา ถึงแม้ว่าจะสร้างตัวชี้วัดขึ้นมา แต่ก็เป็นการวัดในขณะนั้น หากจะนำไปถึงความยั่งยืน ทุกหน่วยในชุมชน/ สังคมจะต้องต่างเป็นพันธมิตรตลอด เพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อส่วนรวม อย่างไรก็ตามรูปแบบ/ กระบวนการในการทำงานที่ได้นี้ (แผนภูมิ 5-1) อาจเป็นตัวอย่างให้กับชุมชนที่สนใจได้บ้าง อย่างไรก็ตามสิ่งสำคัญคือควรนำไปประยุกต์ใช้ภายใต้บริบทของชุมชนตนเอง และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนได้เข้ามามีบทบาท เป็นผู้ขับเคลื่อนไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีความยั่งยืน

แผนภูมิ 5-1 รูปแบบการพัฒนาศักยภาพชุมชน จากการดำเนินงานโครงการ "ชุมชนน่าอยู่" (2547 – 2549)

